

УДК 711.4-122

к. арх., доцент Єгоров Ю.І.,
helgodw@gmail.com, ORCID/ 0000-0003-4517-1949

ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК АРХІТЕКТУРНО-ЛАНДШАФТНИХ СИСТЕМ: ШЛЯХ ДО НОВОЇ ЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Проаналізована світоглядність централізації простору, визначені тенденції містобудівних перетворень, класифіковані елементи семантики середовища, сформульовані критерії туристичної привабливості Уманщини.

Ключові слова: Уманщина, простір, централізація, семантика, туризмологія.

Вступ. Процес, який розпочався на Україні ще в давнину у просторовому розвитку середовища втілюється сьогодні у істотні поляризації архітектурно-ландшафтних систем. Містобудівна активність зосередилась у кількох десятках поселень, які інтерпретуються науковцями як найзначніші міста-центри, у ключових містах регіонів, у «центрі» так «периферії» простору держави. «Кристалізація» просторового світогляду призвела й на Уманщині до створення різноманітних соціально-топологічних моделей історичних міст, в залежності від ландшафтних особливостей, культурного потенціалу власності чи розміру територій.

Сьогоднішня проблема просторового розвитку містобудівних систем є об'єктивним процесом і відбувається у різних регіонах країни в одному і тому напрямку – концентрації населення, інформаційних, фінансових ресурсів у головних міста-центрах. Великі дискретні вузли відокремлюються від свого оточення і «переходять» у космополітичний гіперпростір. Саме ці тенденції централізації простору у найбільшому ступені висвітлюють проблему протидії між соціальними і містобудівними функціями сучасних крупних урбоцентрів і периферійних міських поселень

Важливими базовими документами для даного дослідження є фундаментальні праці у галузі архітектури та містобудування Ю.М. Білокозя, М.М. Дьоміна, Т.Ф. Панченко, В.О. Тімохіна. Дослідженням проблем збереження і охорони культурної спадщини присвячено наукові праці В.В. Вечерського, Ю.В. Івашко, О.А. Пламеніцької. Закономірності історичного розвитку Уманщини досліджували Т.П. Бевз, Ю.І. Бодров, О.П. Діденко. Композиційні основи містобудівного розвитку широко представлено у працях зарубіжних вчених М.Г. Бархіна, А.В. Іконнікова, К. Лінча. Питання управління туризмом на регіональному рівні досліджували Л.В. Ковинева, А.В. Діденко.

Виклад основного матеріалу

Світоглядність централізації простору. Для того щоб зрозуміти зміст та значення будь-якої людської діяльності потрібно перш за все розглянути цю діяльність в її центральному значенні, в тому, в якому усі його розуміють. Один із шляхів, розуміння змісту архітектури полягає у тому, наскільки просторовоцентричне сучасне архітектурне мислення. У свідомості багатьох архітекторів концепції середовищні, ландшафтні або урбаністичні настільки концентруються, що заступають собою саму ідею центричності простору – фундаментальну доктрину архітектури.

Відповідно до цього сформульовані та деталізовані правила розвитку міського середовища К. Александера, які базуються на специфічних топологічних уявленнях про місто «... як про об'єкт, що не має однозначних границь і уявляє собою багатопланову структуру переплетених між собою, але не співпадаючих сіток». «Одна сітка утворена більш-менш визначними прототипами простору ... інша, що утворена періодами розвитку культури, інтелекту, суспільних ідеалів, зростає, ускладнюючись». Найбільший інтерес викликає правило формування центрів: «Кожне ціле повинно бути, «центром» у собі, а також продукувати систему центрів навколо себе». При цьому «... головне, що відбувається в процесі централізації це те, що кожний новий центр намагається внести симетрію в це поле ...» [1].

На думку Р. Арнхейма, центр квадрату – «... невидима (точка Ю.І.) для ока, як Південний полюс або екватор, ...являє собою частину моделі, яка сприймається та є невидимим силовим фактором ...» «центр-це частина складної прихованої структури ...», «...крім ...видимої, зорової моделі, яка сприймається, об'єкту сприйняття притаманний ще й ...прихований структурний план. Цей план являє собою систему відліку, яка допомагає визначити важливість будь-якого ... елемента» [2].

Іншими словами, поступовий розвиток відбувається у багатоплановій сфері в процесі відбору найбільш адаптованих цілісних фрагментів міського середовища шляхом централізації і переходу від локальних до більш глибоких і всеохоплюючих симетрій нових форм і структур, що в результаті виникають на більш високому рівні організації з надр існуючих асиметричних утворень.

Тенденції містобудівних перетворень. Поняття «Уманщина» у свідомості сучасного міського мешканця асоціюється із значною територією з центром у місті Умань, сукупністю природних, соціальних та культурних компонентів, унікальною історичною долею. На думку істориків під Уманщиною розуміється не тільки сучасний Уманський район, отже його створено порівняно недавно, але й Уманський повіт у складі Київський

губернії, Уманський округ військових поселень, Уманський козацький полк, Уманський повіт Брацлавського воєводства. Аналізуючи вказані та деякі інші відомості, історики приходять до висновку, що назва міста Умань могла виникнути в результаті таких перетворень: Куманія – Кумань – Гумань - Умань [3].

Наявні джерела дали можливість науковцю Бодрову Ю.І. уточнити територію Уманщини середини ХУІІІ ст. і показати, що *межі* цього регіону відповідають межам колишньої адміністративної територіальної одиниці - Уманського полку часів Гетьманської держави (площа приблизно 899,1 тис.га) [4].

На сьогодні містобудівники називають Уманщину регіоном, районом, агломерацією міжрайонного системного розселення. Агломераційне планування Уманщини, яке обмежене тільки обласними і районними кордонами, вже не дає можливості вирішувати найважливіші питання, пов'язані з економічною, екологічною, соціальною і культурною проблематикою.

Відповідно до аналізу транспортно-планувального каркасу України, її центральної частини, яка включає Середню Наддніпрянщину та Поділля, історичних документів, топографічних карт, встановлено розміщення Уманщини у географічному центрі простору держави. Загальний зміст сучасної планувальної структури Уманського краю це перетин міжнародних національних автошляхів: північ – південь – Санкт-Петербург – Умань – Одеса; схід-захід – Дніпро – Умань – Львів – Берлін. Перехрестя цих двох трансконтинентальних магістралей в центрі України, в м. Умані крім загальноєвропейського значення має й глибокий символічний сенс.

Враховуючи характер територіальної цілісності і функціонально взаємопов'язаної групи поселень, між якими існує розподіл функціональних, соціальних, економічних та культурних зв'язків які історично склалися, з географічним центром України в місті Умані, статус Уманщини слід визначити як етнокультурну агломерацію держави, результату прояву унікальних просторових, ландшафтних та мистецьких чинників.

Таким чином, основним методологічним змістом сучасних тенденцій містобудівних перетворень Уманщини стають системні уявлення про закономірності морфогенезних змін агломерації, які підкоряються універсальному принципу просторового моноцентризму.

Семантика культурного простору. Культурний простір Уманщини на багатьох етапах свого поступу позначений яскравою своєрідністю. Він збагатив мистецьку скарбницю світових надбань і становить невід'ємну частину архітектурного фонду свого народу. Серед них матеріальні докази про

глобальні для 4-го тисячоліття до н.е. оригінальні просторові утворення трипільців у вигляді концентричних кіл, грандіозні підземні простори об'єктів періоду неоліту, просторові орієнтири скіфських курганів.

Зрозуміло, що у такій надскладній містобудівній системі як Уманщина (район , агломерація), простір якої неможливо сприйняти у цілому з будь якої точки, головні закономірності розкриваються в певних вузлах, кульмінаціях. До цього слід віднести домінантність просторів унікальних ландшафтів історичних міст Уманського краю: Білої Церкви, Умані, Гайсина, Звенігородки та ін. Просторова організація Уманщини, крім панорам, які чуттєво сприймаються, має знаковий, символічний зміст, який структурно пов'язаний як з окремими мальовничими ландшафтами так із « перехрестям» головних супермагістралей держави.

Чіткість структури культурного простору Уманського краю, яка покладена в основу його планування, визначила не тільки кількість, але й якість унікальних мистецьких творів, складових елементів середовища: системи історичних місць, пам'яток садово-паркового мистецтва, в тому числі пам'ятки світового значення НДП « Софіївка», 4-х історико-культурних заповідників, пам'яток архітектури, меморіальних об'єктів та численних археологічних комплексів. З врахуванням наявності на теренах Уманщини репрезентативних шедеврів зодчества, фантастичного намиста садово-паркових замських ансамблів, які можна віднести до планет та зірок на небосхили національного та світового мистецтва, культурних зв'язків з видатними центрами культури держави, семантичний зміст Уманщини можна сформулювати як « регіон - сонце» культурного простору України (рис. 1.).

Тому, до визначальних елементів – носіїв семантики культурного простору Уманщини слід віднести : моноцентричну планувальну структуру, хрестоцентричний транспортний каркас, ритмосиметризовані панорамні долини та мистецькі ансамблі. Окремо слід зробити акцент на специфіці просторових «інтер'єрів» культурного середовища Уманського краю який підкорюється принципу культурологічного поліцентризму - видатних комплексів та ансамблів ХУІІІ- ХХ ст. – енциклопедії художніх течій, зразків досконалого втілення світових стилів : бароко, класицизму , модерну – у самих різноманітних варіаціях.

Критерії туристичної привабливості. Якщо мова іде про презентативні якості архітектурного простору Уманщини та розвиток туризму – міського, вітчизняного та світового, то тут виникає ряд проблем, пов'язаних перш за все з системним осмисленням головного концепту туристичного огляду – простору міського середовища та його центральних, ключових елементів . Важливою складовою цих регламентів є комплексна класифікація критеріїв туристичної

привабливості середовища які представлені у вигляді окремого блоку: критеріїв культурного середовища. Зрозуміло, що розроблені критерії визначають художню концепцію туристичних об'єктів не тільки Уманщини але і інших регіонів, агломерацій, ансамблів - зразків досконалого втілення мистецьких світоглядів.

Рис. 1. Семантика просторовоцентризму Уманщини у геокультурному середовищі держави.

Критерій « відповідності видатним зразкам культури » передбачає дотримання усталених типів просторової організації середовища, характерних для традиційного людського поселення, землекористування, або видатних зразків взаємодії людини з оточенням – особливо у тих випадках, коли такий зразок став уразливим під впливом незворотних змін.

Критерій «зв'язку з видатними універсальними ідеями, подіями, віруваннями або мистецькими творами» пов'язаний з реалізацією природних принципів етично-морального боку творчості, « зшиває» між собою різнобарвні і несумірні компоненти культури: шедеври мистецтва, філософські системи, політичні доктрини, наукові концепції чи просто легенди про віки минулі. На часі актуальною є проблема розробки теоретично-містобудівних основ нового наукового напрямку – архітектурної туризмології, теорії архітектурно-містобудівних перетворень історичного середовища з метою відтворення якості художньої образності простору, візуальної культури міст.

Висновок. Основним змістом сучасної парадигми нової централізації просторово-культурного устрою України є системні уявлення про

закономірності системного розвитку середовища, що узгоджують між собою: архітектуру та ландшафт, центр та периферію, регіон та агломерацію на принципах просторового моноцентризму, культурологічного поліцентризму, інфраструктурного хрестоцентризму.

Література

1. Alexander K. A. *New Theory of Urban Design*. – N. Y., Oxford University Press, 1987. - 251 p.
2. Арнхейм Р. *Искусство и визуальное восприятие* / Р, Арнхейм – М.: Издательство «Прогресс», 1974. - 392с.
3. Бевз Г.П. *Історія Уманщини*. / Г.П. Бевз. - К., 1997. -103 с.
4. Бодров Ю.І *Історія Уманського козацького полку*./ Ю.І.Бодров - К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. - 80с.

Кандидат архитектуры, доцент Егоров Ю.И.,

ПРОСТРАНСТВЕННОЕ РАЗВИТИЕ АРХИТЕКТУРНО-ЛАНДШАФТНЫХ СИСТЕМ: ПУТЬ К НОВОЙ ЦЕНТРАЛИЗАЦИИ

Проанализировано мировоззрение централизации пространства, определены тенденции градостроительных преобразований, классифицированы элементы семантики среды, сформулированы критерии туристической привлекательности Уманьщины.

Ключевые слова: Уманьщина, пространство, централизация, семантика, туризмология.

Ph.D. in architecture, Associate Professor Yu. Yegorov,

SPACE DEVELOPMENT OF ARCHITECTURAL-LANDSCAPE SYSTEMS: WAYS TO A NEW CENTRALIZATION

The worldview of space centralization had been analyzed. The trends of urban transformations were determined, elements of the environment semantics were classified, and the criteria of the tourist attraction of Uman region had been formulated.

Key words: Uman region, space, centralization, semantics, turismology.